

Література

1. Брушлинский А.В. Социальность субъекта или субъект социальности / А.В. Брушлинский // Субъект и социальная компетенция личности / [под ред. А.В. Брушлинского]. – М. : Ин-т психологии РАН, 1995. – С. 3–23.
2. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник. – К. ; Х., 1997.
3. Корсун І.В. Соціалізація старшокласників у сфері вільного часу : автореф. дис. ... канд. пед. наук / І.В. Корсун. – Луганськ, 1997.
4. Буслов К.П. Формирование социального в человеке / К.П. Буслов. – Мн., 1980.
5. Социологическая энциклопедия : в 2 т. – М., 2003. – Т. 2.
6. Мойсеюк Н.С. Педагогіка / Н.С. Мойсеюк. – К., 2001.
7. Рижанова А.О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : дис. ... д-ра пед. наук / А.О. Рижанова. – Луганськ, 2005.
8. Пахомова О.М. Розвиток соціальності особистості як соціально-педагогічна проблема / О.М. Пахомова // Вісник ХДАК. – 2007.
9. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту. – Запоріжжя, 2007.

МАКОВЕЦЬКА Н.В.

АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ

Професійний розвиток особистості є одним із предметів вивчення акмеології – науки, що виникла на стику природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін; вивчає закономірності та механізми розвитку людини на етапі її зрілості й особливо в процесі досягнення нею найбільш високого рівня в цьому розвитку [1, с. 34].

Науковці (К.А. Абульханова, О.О. Бодальов, О.О. Деркач, Н.В. Кузьміна, Л.Г. Лаптев) зазначають, що оскільки акмеологія є науковою дисципліною, що формується, визначення її предметно-методичної специфіки та категоріально-методологічних рамок являє собою особливе проектувальне завдання, від вирішення якого залежать шляхи подальшого розвитку конкретних акмеологічних досліджень. Їм властиві три основні орієнтації: природничо-наукова, технологічна й гуманітарна [1, с. 35].

Мета статті – висвітлити теоретичний аспект акмеологічного підходу до професійного розвитку педагогів дошкільних навчальних закладів.

Природничо-наукова орієнтація в акмеології, як зазначають науковці, виражається в тому, що, по-перше, вона, прагнучи оформитися як самостійна наука, методологічно відповідає дисциплінарним стандартам (у вигляді вивчення в експерименті фактів, механізмів, закономірностей, їх математичної достовірності тощо), які склалися ще в класичному природознавстві. По-друге, під час аналізу ряду акмеологічних проблем (природи обдарованості, генетичних і психофізіологічних компонентів здібностей, психологічних передумов становлення професійної майстерності тощо) має місце апеляція до природничо-наукових знань з галузі вікової фізіології, психогенетики, психофізіології праці [1, с. 37].

Гуманітарна орієнтація в акмеології, згідно з науковими дослідженнями, виявляється ще більш різноманітно. Належачи до наук про людину, акмеологія знаходить свою онтологічну визначеність, з одного боку, на базі генетичної взаємодії із цими науками в ході історичного розвитку, а з іншого – у предметному відокремленні від них як самостійної дисципліни, що формується [1, с. 38].

Технологічна орієнтація акмеології, на думку науковців, виявляється не стільки в її безпосередній взаємодії з технічними науками (кібернетикою, системотехнікою, теорією інформації тощо), скільки у використанні властивих їм

алгоритмічно чітких стандартів [1, с. 38]. При цьому важливо мати на увазі, що, з одного боку, взаємозв'язок акмеології з технічними дисциплінами здійснюється не сам по собі, а опосередковано. З іншого боку, необхідно також врахувати вплив на акмеологію сучасної психології у вигляді двостороннього процесу як технологізації гуманітарного знання.

Пояснюючи цю думку, дослідники визначають тісний зв'язок акмеології з філософією, історією та культурологією, соціологією й економікою, політологією та конфліктологією, педагогікою й екологією [1, с. 40].

Проте особливу фундаментально-прикладну роль для акмеології відіграє психологія. Одним із перших ідею вивчення людини як цілісного феномену висунув і почав реалізовувати В.М. Бехтерев. Він створив школу, що на практиці займалася вирішенням цієї проблеми. Пізніше С.Л. Рубінштейн зазначав, що людину треба розглядати як сукупність усіх внутрішніх умов, які розцінювалися науковцем як ієрархія нижчих і вищих специфічних властивостей, що вибірково й активно взаємодіють із зовнішніми умовами та регуляторною діяльністю [4, с. 174].

Особливий інтерес викликають ті галузі психології, які становлять психологічну базу розробки акмеологічної проблематики становлення професійної майстерності людини. Із цього погляду “кореневою системою” психологічного знання для акмеології є такі розділи психології, як диференціальна й вікова, соціальна та педагогічна, а також психологія праці й творчості, діяльності та свідомості, мислення й рефлексії, розуміння та управління, спілкування й особистості, обдарованості та індивідуальності.

Б.Г. Ананьєв, послідовно розвиваючи людинознавство, практично довів правильність і перспективність вивчення людини як цілісності. Науковець зазначав, що індивідуальність людини можна зрозуміти лише за умови повного набору її характеристик. При цьому він підкреслював, що індивідуальність може бути зрозуміла лише в єдності і взаємозв'язку її властивостей як особистості та суб'єкта діяльності, у структурі яких функціонують природні якості людини як індивіда [2, с. 334]. Отже, Б.Г. Ананьєв підійшов практично до вивчення людини як цілісного феномену. Він виокремив у ній такі важливі взаємозалежні ознаки – макрохарактеристики, як індивід, суб'єкт діяльності, особистість та індивідуальність. Ці макрохарактеристики науковець вивчав у реальному середовищі – у сукупності взаємозалежно діючих природних, соціальних і духовних факторів. Продовжуючи цим традиції В.М. Бехтерева і його школи, він розпочав практично створювати цілісну акмеологічну модель пізнання та практичної дії [2].

Послідовники й учні акмеологічної школи Б.Г. Ананьєва (В.Г. Зазикін, І.М. Семенов та ін.) розробили та успішно застосовують акмеологічний підхід у дослідженні проблем різного характеру: професійної діяльності, особистісного розвитку, творчої самореалізації, оптимізації в різних сферах соціальної практики тощо. Проте в центрі акмеологічного дослідження незмінно перебуває цілісний соціальний суб'єкт індивідуального або групового характеру, включений у реальні зв'язки та відносини.

За І.М. Семеновим, сутність акмеологічного підходу полягає в здійсненні комплексного дослідження та поновленні цілісності суб'єкта, що проходить етап зрілості, коли його особистісні й суб'єктивно-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, у всіх взаємозв'язках та опосередкуваннях, для того, щоб

сприяти досягненню ним вищих рівнів, на які може піднятися кожний. Безперечно, інтеграція даних, одержаних при такому підході до вивчення людини, – процес надзвичайно важкий і вимагає створення особливої методології, а також техніки їх науково-коректного поєднання [5, с. 156].

Принциповим для акмеології, на думку науковця, є висновок, що стосується ключового положення методологічної підстави – закономірностей. Насамперед, І.М. Семенов виокремлює те, що є характерним і загальним для психологічних та акмеологічних закономірностей. Згідно з результатами його досліджень, висвітливо цей аспект проблеми більш докладно.

По-перше, акмеологічні закономірності (як і психологічні) є не що інше, як стійкі зв'язки або відносини. По-друге, акмеологічні закономірності (як і психологічні) одночасно об'єктивні та суб'єктивні. По-третє, акмеологічні закономірності характеризуються повторюваністю, не тільки як “внутрішньо” стійкий прояв певних характеристик, а і як “зовнішня” виразність у більш широкій, відкритій системі. По-четверте, акмеологічні закономірності подібні до психологічних у тому, що вони належать до четвертого та п'ятого рівня законів, тобто до законів, що відображають процеси психічного розвитку людини й закономірності зв'язків між різними рівнями організації психічних процесів і явищ. По-п'яте, акмеологічні закономірності належать до класу “законів-тенденцій”, що мають деяку “нетвердість”, варіантність навколо стійкого загального [5, с. 156–158].

Водночас І.М. Семенов констатує наявність істотних відмінностей акмеологічних закономірностей від закономірностей інших наук. На думку науковця, вони полягають у такому: істотно менша варіантність порівняно з іншими, насамперед, психологічними, закономірностями; технологічна спрямованість, що охоплює потенційний, актуальний і модельно-прогностичний компоненти досліджуваного об'єкта; акмеологічні закономірності є потенційними, пов'язаними з можливим розвитком суб'єкта характеристиками; яскраво виражена специфічність істотних характерних зв'язків, що зумовлена предметом науки тощо [5, с. 159–160].

Урахування зазначеного вище дало змогу науковцю переконливо визначити предметне поле акмеології. Пріоритетним у ньому, згідно з результатами досліджень І.М. Семенова, безумовно, є людина – реальний носій власного досвіду й соціальних цінностей. Ступінь бажаної зрілості, як зазначає науковець, – це багатомірний стан людини, що хоча й охоплює значний етап її життя, але завжди реально засвідчує, наскільки ця людина відбулась як громадянин, як професіонал-діяч, як сім'янин тощо [5, с. 160].

За І.М. Семеновим, акмеологія всебічно висвітлює особливості найважливішого етапу, що проходить людина у своєму розвитку, – зрілості. Вона визначає подібне й різне в зрілості різних людей, ілюструє своєрідність дії факторів, які зумовлюють індивідуальну картину зрілості. Тому завдання акмеології полягає в з'ясуванні характеристик, які мають бути сформовані в людини й реально набуті нею в дошкільному дитинстві, у молодшому шкільному віці, у роки отрочества і юності. Наявність цих характеристик сприяє успішному прояву людини як творця своєї життєвої стратегії на етапі зрілості. І навпаки, їх відсутність може викликати багато життєвих проблем. Тут, безумовно, позначається зумовленість формування макрохарактеристик людини соціальними, природно-екологічними й іншими обставинами її життя [5, с. 160–161].

У зв'язку із вищезазначеним науковець дійшов висновку, що акмеологія крок за кроком простежує механізми й результати впливів макро-, мезо-, мікро-соціумів (держави, суспільства, навчального та трудового колективів, родини тощо), природних та інших умов на людину, ставлячи й вирішуючи при цьому завдання розробки такої стратегії організації її життя, реалізація якої дала б змогу оптимально виявити себе на етапі зрілості. При цьому варто пам'ятати, що, проходячи цей етап, людина переживає і зльоти, і падіння. З огляду на це було виокремлено таку ключову групу завдань, які вирішує акмеологія: наукове висвітлення феномену “акме”, визначення в ньому загального й самобутнього в різних людях; простеження в дії факторів, які визначають якісно-кількісні характеристики “акме” [5, с. 162].

Достатньо актуальною є розробка акмеологією такого кола проблем, як “професіоналізм та його основні характеристики”; “професіоналізм і здоров'я людини”; “умови й фактори досягнення високої професійної компетентності”; “шляхи запобігання професійній деформації” тощо.

У зв'язку із цим І.М. Семенов зазначає, що коли мається на увазі високий професіоналізм людини, то з ним пов'язуються не тільки яскравий розвиток здібностей, а й глибокі, широкі знання в конкретній галузі діяльності, а також не-стандартне володіння вміннями, які необхідні для її успішного виконання. Необхідна професійна компетентність, на думку науковця, досягається на цілком виразно сформованій професійній позиції. Саме в такій позиції виражається ставлення людини до справи й рівня своєї активності щодо залучення власного творчого потенціалу. Принципово новий рівень професіоналізму досягається під час вироблення такої характеристики, як акмеологічні інваріанти. Вони дають можливість людині вишукати ті внутрішні резерви, які допомагають на високому інноваційно-творчому рівні виконувати діяльнісні функції. Саме акмеологічні інваріанти спонукують і рухають людиною на шляху до професіоналізму високого рівня [5, с. 162–163]. З огляду на це слід зазначити, що важливим завданням акмеології є пошук загальних моментів, які об'єднують професіоналів високого рівня, розкриття змісту явища високого професіоналізму й вироблення відповідних понять. Проте спостереження за проявами високого професіоналізму в житті нерідко фіксують зупинки в особистісному зростанні, а іноді – його втрату і навіть деформацію. Опис подібних феноменів, їх класифікація, простежування причин теж є завданням акмеології [5, с. 163].

Наступним завданням акмеології, згідно з науковими дослідженнями І.М. Семенова, є розробка технологічної стратегії й тактики організації, практичного здійснення процесу переходу фахівця-початківця на більш високі рівні професіоналізму. Вирішення цього завдання передбачає інтеграцію в цілісну систему результатів конкретно-соціологічних, конкретно-економічних, педагогічних, психогенетичних, психофізіологічних, психогігієнічних, психолого-вікових, соціально-психологічних, диференційно-психологічних досліджень і, безперечно, досліджень із психології праці, пов'язаних із цією проблемою. Аналіз співвідношення одержаних даних і побудову їх конструктивних елементів у цілісні системи й моделі також здійснює акмеологія [5, с. 164–165].

І, нарешті, пріоритетне завдання акмеології, за І.М. Семеновим, – створення дослідницько-розвивального інструментарію й організаційно-методич-

ного забезпечення, що дає змогу, з одного боку, виявляти досягнутий соціальним суб'єктом рівень професіоналізму (як окремою людиною, так і спільністю людей), розвивати його і продуктивно задіяти. З іншого боку, інтегрувати професійно-діяльнісні моделі, алгоритми й технології в рамках обраної людиною життєвої стратегії в єдиному соціальному контексті [5, с. 165].

Науковець дійшов висновку, що здобуті в результаті психолого-акмеологічних досліджень наукові знання щодо закономірностей і способів досягнення вершин професіоналізму та творчості характеризує такий інтегративний за своєю соціокультурною природою й системноутворювальний за методологічним значенням онтологічний атрибут, як акмеологічність соціокультурного буття людини в просторі її професійно-творчої освіти, становлення, саморозвитку та самореалізації. У зв'язку із цим акмеологічність виступає в синхронічному плані у вигляді самовдосконалення людини, а діахронічно – у вигляді її професійної соціалізації [5, с. 166].

За В.Г. Зазикіним, одним із головних напрямів акмеології стала розробка підходів і методів, що дають змогу вирішувати завдання професійного розвитку. Вони об'єдналися під загальною назвою – акмеологічний підхід, який є базисним узагальнювальним поняттям, що виступає як сукупність принципів, прийомів і методів, які дають можливість вирішувати акмеологічні проблеми. Водночас у рамках цього підходу сформувався й інші, орієнтовані на спирання на конкретні методи. Серед них – акмеоцентричний і акмеографічний [3, с. 86]. Акмеоцентричний підхід, як зазначає науковець, орієнтований на принцип системності й передбачає узгоджене використання в акмеологічних дослідженнях усіх підходів, шляхів і методів при пріоритеті акмеологічних [3, с. 86]. Акмеографічний підхід, за В.Г. Зазикіним, – узагальнювальний психолого-акмеологічний метод, що дає змогу вирішувати завдання розвитку професіоналізму особистості та діяльності. Ядром акмеографічного підходу є розробка акмеографічних описів і акмеограм фахівців. Цей підхід є провідним в акмеологічних дослідженнях [3, с. 87]. В акмеографічних дослідженнях та описах визначаються, насамперед, акмеологічні умови й фактори, що сприяють розвитку професіоналізму, а також акмеографічні інваріанти професіоналізму. Вивчаючи цю проблему, В.Г. Зазикін акмеологічні умови визначив як значущі обставини, від яких залежить досягнення високого професіоналізму особистості й діяльності, а акмеологічні фактори – як основні причини, що мають характер рушійних сил, головні детермінанти професіоналізму [3, с. 87–88].

При цьому значущими акмеологічними умовами називалися задатки, загальні й спеціальні здібності суб'єкта, стан суспільства в період його становлення, умови виховання, можливість здобуття освіти, доступ до культурних цінностей тощо [3, с. 88].

Акмеологічні фактори було розподілено на об'єктивні, що виявляються як зовнішня заданість і пов'язані з реальною системою професійної діяльності; суб'єктивні, пов'язані з індивідуальними передумовами міри успішності професійної діяльності – це мотиви, спрямованість, інтереси, компетентність, умілість тощо; об'єктивно-суб'єктивні, пов'язані з організацією професійного середовища, професіоналізмом керівників, якістю управління [3, с. 88–89].

В.Г. Зазикін досить ретельно вивчав акмеологічні інваріанти професіоналізму – основні якості й уміння професіонала (або необхідні умови), що забез-

печують високу продуктивність і стабільність діяльності, незалежно від її змісту та специфіки. Науковець розрізняє такі акмеологічні інваріанти професіоналізму: загальні, тобто повністю незалежні від специфіки діяльності (високий рівень саморегуляції, вміння приймати рішення тощо); специфічні або особливі, тобто такі, що певною мірою відображають специфіку професійної діяльності (комунікабельність, вміння психологічно впливати тощо).

Визначення специфічних акмеологічних інваріантів є основою розвитку професіоналізму в конкретній діяльності.

В.Г. Зазикін зазначає, що застосування акмеографічного підходу в акмеологічних дослідженнях дало змогу розвинути й конкретизувати найважливішу акмеологічну категорію – професіоналізм, що включає підструктури, які перебувають у діалектичній єдності, – професіоналізм діяльності та професіоналізм особистості. На думку науковця, це істотно розширює можливості акмеологічних досліджень, виводить їх на рівень особистісного в професіоналізмі.

З'ясуємо погляди В.Г. Зазикіна на тлумачення цих термінів.

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта діяльності, що відображає високу професійну кваліфікацію й компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та вмінь, володіння сучасними алгоритмами й способами вирішення професійних завдань, що дає змогу здійснювати діяльність із високою продуктивністю. Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високий рівень розвитку професійно важливих та індивідуально-ділових якостей; акмеологічний інваріант професіоналізму – адекватний рівень домагань, мотиваційна сфера й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця. На думку В.Г. Зазикіна, професіоналізм особистості також повинен містити в собі професійні стандарти, що орієнтують на високу якість виконання діяльності. Отже, професіоналізм накладає на суб'єкта праці певні тверді зобов'язання, що не тільки відбивають якість діяльності, а й впливають на систему його відносин. Іншими словами, професіоналіст завжди й у всьому обмежений рамками високих стандартів.

Професіоналізм визначається і власне місцем професії в системі цінностей особистості. За В.Г. Зазикіном, професія, при ціннісному ставленні до неї, сприяє особистісному зростанню й розвитку людини. Ціннісне ставлення до професії реалізується в тому, що те краще, що є в людині, вона може виразити в собі, як у професіоналі, тобто професія стає способом позитивної самореалізації особистості, стимулом до її індивідуального розвитку [3, с. 89–90]. Науковець виокремлює два типи професійного розвитку педагога, а саме: професійне функціонування; особистісний розвиток. Саме другий тип професійного розвитку, на думку В.Г. Зазикіна, – це творчість, що безпосередньо пов'язана із самовизначенням, самовираженням, самореалізацією. У цьому разі формування особистості професіонала передбачає усвідомлення себе суб'єктом власної професійної діяльності, а також розуміння соціального та загальнокультурного значення професії педагога [3, с. 90].

Отже, галузь основних наукових і практичних інтересів акмеології багатопланова, а її “предметні виміри” реальних просторово-часових координат задають такі векторні напрямки: макрочарактеристики людини як індивіда, суб'єкта діяльності, особистості й індивідуальності; механізми, умови й фактори суспільно значущого функціонування групових соціальних суб'єктів; най-

більш значущі життєдіяльнісні зв'язки соціальних суб'єктів, такі як суспільно значуща діяльність, життєві відносини, творчий саморозвиток; професіоналізм як основа повноцінного входження в соціально-діяльнісний контекст тощо.

Література

1. Абульханова К.А. Акмеология: проблемы теории и практики / К.А. Абульханова // Акмеология: методология, методы и технологии: материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой: статьи / [К.А. Абульханова, А.А. Бодалев, А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, Л.Г. Лаптев]. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.
2. Ананьев Б.Г. Проблемы современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Педагогика, 1976. – 439 с.
3. Зазыкин В.Г. Акмеографический подход в акмеологических исследованиях / В.Г. Зазыкин // Акмеология: методология, методы и технологии: материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой: статьи. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1998. – 688 с.
5. Семенов И.Н. Научно-методологические ориентации в современной акмеологии / И.Н. Семенов // Акмеология: методология, методы и технологии: материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой: статьи / И.Н. Семенов. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.

МАРКОВА В.М.

НЕНАСИЛЛЯ ЯК ОДНА З УМОВ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Відповідно до сучасних підходів до освітнього процесу в школі, І. Якіманська і В. Слободчиков розглядають процес навчання як “особливу індивідуальну діяльність учня щодо оволодіння соціокультурними нормами пізнання” [1]. Воно спирається, насамперед, на суб'єктний досвід учня, накопичений ним не тільки під впливом спеціально організованого навчання, а й у процесі індивідуальної життєдіяльності, джерела та умови якої в кожного свої, особливі й неповторні.

Учитель у процесі навчання має спиратися на суб'єктний досвід учня. Для досягнення результатів освіти він має приймати, поважати цей досвід, серйозно до нього ставитися. Тільки така професійно-особистісна позиція педагога змінює позицію учня. Особливості особистості учня, відображені в його суб'єктному досвіді, істотно відрізняються. Стратегія роботи вчителя із цими особливостями учнів полягає в прийнятті їх, відсутності “боротьби”, “викорінювання”, “подолання”, насилля, що й зумовлює успішну професійну діяльність.

Мета статті – розкрити суть поняття “ненасилля” та проаналізувати проблему ненасилля.

Соціальне замовлення відображає як мету освіти розвиток особистості, що навчається, її творчих здібностей. Уявлення про учня, як ключового суб'єкта освіти, актуалізує особистісно орієнтовану модель освіти і як основний засіб – діалог. Тільки в діалозі, тобто в процесі спілкування, стає можливим з'ясування потреб і здібностей того, хто вчиться, розвиток його особистості.

Оскільки вчитель є ключовою фігурою системи освіти, його особистість та поведінка здійснюють величезний виховний і психологічний вплив на особистість учня. Кожний вчитель – це неповторна особистість, а відповідно, неповторне його спілкування з учнями. В усіх воно проходить по-різному, адже педагогічне спілкування – це єдина магістраль, якою вчитель транслює все гарне, що вміщує його особистість, на особистість учня. І не дуже добре.

Особливістю педагогічної діяльності є висока емоційна напруженість, яка може впливати на ефективність діяльності як позитивно (стимулююче), так і не-